HALK BİLGİSİ HABERLERİ

H. B. D. İstanbul merkezi tarafından neşrolunur

Aylık Mecmua

Müdürü:

İzzet Âdil

İÇİNDEKİ YAZILAR

YIL : 1 — 1 Temmuz 1930 — SAYI : 9

İstanbul - İktisat Matbaası

Halk Bilgisi Derneğinin kitapları

ÇIKANLAR

Halk Bilgisi Rehberi	İkinci basılışı
Seçme Halk şiirleri	Mevcudu azdır
Halk Bilgisi Mecmuası	Birinci Cilt : 1928
Seçme Memleket şiirleri	Mevcudu yoktur
Yunus Emre	***
Erzurum Oyunları ve Oyun Havaları	Sırrı Numan Bey
Türkistan san'atkârları loncasının risalesi	Profesör Samoyloviçten tercüme
Türkçede Daş Lahikası	Caferoğlu Ahmet B.
Bilmeceler	Hamamizade İhsan B.

ÇIKACAKLAR

Halk Bilgisi Mecmuası	İkinci Cilt : 1929
Sinop ve muhitine ait Halk İtikatları	Mehmet Şakir B.
Türk Halk Bilgisine ait kitabiyat	Raife Hakkı H.
Kerem Divanı	Sadettin Nüzhet B.
Maniler	Mehmet Halit B.
Atalarsözü ve Halk tabirleri	» »
Gazi Ayintap Türküleri	Hurşit ve Enver Sadık Beyler
Rapor (Derneğin birinci ilmî seyahatine ait)	Abdülkadir B.
Mutasavvıf Halk Şairleri	Mehmet Halit B.
Dadaloğlu divanı	Ahmet Şükrü B.
Masallar	Hamamizade İhsan B.
Masallar	Hurşit B.

HALK BİLGİSİ HABERLERİ

H. B. D. İstanbul merkezi tarafından çıkarılır aylık mecmua

Yıl : 1 1 Temmuz 1930 Sayı : 9

BİR ESİRİN NOTLARI ARASINDA

İkinci Beyazıt zamanında Türklere esir düşmüş bir rum, Türk memleketindeki görüşlerini, « Türklerin menşeine dair küçük bir risale - Petit traicte de l'origine des Turcoz» isimli bir kitapta toplamıştır. Adı Théodore Spandouyu Cantacasin olan bu esirin hatıratını Charles Scheffer, bir başlangıç ve bir çok haşiyelerle neşr etmiştir. [Paris, Ernest Leroux-éditeur, 1896]

Bu hatırat Türk tarihi kadar Türk Halk Bilgisini yoklıyacak olanlar için de başvurulacak bir eserdir. Dernekçilerden müverrih Mükrimin Halil Beyin kitapları arasında rastladığımız hartıratta bizce ilişiği olan parçalar başlıca ava, ölüme, evlenmeğe, dinî âdetlere, Türk kadın elbiselerine, mekteplere ait olan kısımlardır. [1] Bunlar içinde de bizi kendisinden bahsettiren bir taraf var: Mektepler farslı.

Cantacasin anlatıyor : « .... onların (Türklerin) aynı zamanda [Ochumach glirleri - okumak yerleri) dedikleri mektep mahalleri de mevcuttur. Hogia dedikleri erkek, kadın doktarları vardır, fakat ayrı tahsil yaparlar. Astronomi, felsefe, şiir okurlar. Öğrenirken berrak bir sesle çağırır, bir yandan öbür yana vücutlarını harekete getirirler. Savtî musikiyi bilmezler, fakat rastgele kaidelere göre nazım düzerler, öyleki her mısra onbir hecelidir... »

Bunu müteakip hatırat sahibi, misal olarak dört misralı

[1] Eser - S. 175, 192, 203, 219, 229, 240, 254, 258.

bir parça kaydediyor. Parça, eserdeki fonetikle aynen şudur:

Birichen beseile dum derdumi
Jarandanda istemiseem jardumi
Tercheiledum zahmanumi gur dumi
Ne ilerim iniezum gunglumi

Scheffer, haşiyede şu şekilde bir tashih yapıyor:

Bir iken bech eiledum derdumy
Jardanden istemichum yardumy
Terk eiledum zeminumy gur-dunmy
Neileim yenemeyum gueunulumy

Harflerimizle yazalım:

Bir iken beş eyledün derdümi
Yaradandan istemişüm yardumu
Terkeyledüm zeminümü gordünmü.
Neyleyem yenemezen göynülümü.

Cantacasin bunlara « Beyitler - Bethler » ve onları söyliyenlere de «âşık - assich» dendiğini kaydetmektedir. [1]

Köprülüzade Fuat Bey Yunus'un bilinen şiirleri haricindeki eserlerinden bir kısmını böyle bir esirin notları arasında bulmuştu. Muhtemeldir ki bu parça da, aynı sebeplerle esirin notları arasına geçmiş olsun. Maamafih bu parçanın Yunus'a ait olduğu hemen söylenmez. Şu kadar ki gerek Yunus'un öz metinleri aranırken, gerek XV - XVI ncı asırların halk edebiyatı cereyanları ve adamları araştırılırken lehçesi muhafaza edilerek notedilmiş olan bu mısralar, hususî bir ehemmiyet atf.na değebilir Zaten biz de bu maksatla buraya geçiriyoruz.

Ahmet Halil
H. B. D. azasından (Ankara)

[2] Zikrettiğimiz eser - S. 251

*	CEYHUNÎ	*

Zileli'dir ; adı Ömer, babasının adı Ahmet'tir. Çürdük Oğulları namile maruftular.

Doğduğu tarihi iyi öğrenemedim, seyahati esnasında 328 de Alaca'da öldüğü söylenmektedir. Vefat ettiği zaman altmış beş yaşlarında imiş.

Ailesi efradından kimse kalmamıştır, yalnız boşamış olduduğu Şakire adındaki karısı vardır.

Hayatı seyahatle geçmiştir, Anadolu'nun bir çok yerlerini gezmiştir, İstanbul'da da kaldığı söyleniyor.

Ceyhunî şahsen yakışıklı, uzun boylu, temiz giyer, temiz yer, hayatı temiz geçmiş bir babadır. On iki telli bir çökür çalar, « âşık » olarak yaşar, maişetini bu şekilde temin ederdi.

Ceyhoni'nin Ustası, Emrah'ın şakirdi Tokat'lı Nuri'dir. kendisinin çırakları şark vilâyetleri muhacirlerinden Cemalî (Asaf oğlu namile Tokat'ta eskicidir) Merhum Arap Hicrî, Mevci namile maruf olan Zile'li tahta bacak Mehmet, zile'li Nâgâmî Ali Baba, Yozgat'lı Seyhunî, Yozgat'lı Mesudî, Sıvas'lı Pesendî, Zile'li ermeni Şermi, Zile köylüklerinden İlhami'dir.

Bunların bazılarının sağ olduklarını zannederim. Erzurum'un meşhur halk şairlerinden Serdarî ile müşaereleri söylenmektedir. Ceyhunî bu âşık tarzı imtihanında galip olmuş ve Serdarî'nin hürmetini kazanmıştır.

313 tarihlerinde Emrah'ın torunu Pünhanî ile birlikte tekrar Zile'ye gelmişler, Ceyhunî Babaya hürmette bulunmuşlardır. Erzurum şairlerinden Erbabî'nin kardeşi Şehvarî ile de âşık tarzında müşaereleri meşhur imiş.

Şiirlerini irticalen söylediği anlaşılan Ceyhunî Baba Tokat'ta Metfun Nakşibendî şeyhlerinden Balak Babaya intisap ettiğine nazaran son yazıları tasavvufun esrarlı ve ilâhî tesirinden âzade kalmamıştır.

Onun için bir çok şiirlerinde Bektaşî nefeslerinden, Tekye edebiyatından koku sezilir. Mamafi Millî vezinde kıymetli yazıları da vardır. Şiirlerinden bazı parçalar nakledi - yoruz:

Sefineni gönlüm açtı yelkeni
Yine bahri gama daldı Ceyhunî
Kalmadı kırıldı çerhin dümeni
Girdabı mihnete daldı Ceyhunî

Bir felektir koymuşlar adın
Kim buldu lezzetin kim aldı tadın
Geceler ağlarım gündüzler şadım
Yine derler murat aldı Ceyhunî

Ne gül koncam kaldı ne de gülterim
Anı sular iken can çeşmelerim
Ne pederim kaldı, ne de maderim
Küşei mihnette kaldı Ceyhunî

*

Sahbayı ne müşkül sundun ey felek
Ben ecel camını içtikten geru

MEYDANÎ

On dokuzuncu asrın Anadolu'da yetişen ve şöhret alan saz şairlerinden biri de Kastamonu'lu « Meydanî »dir. Meydanî, ustaları olan Dertli ve Emrah gibi; bir çok seneler saz omuzda seyahat etmiş ve kendisini bütün Anadolu'ya tanıtmağa, sevdirmeğe muvaffak olmuştur.

Meydanî hicrî 1230 tarihinde Kastamonu'da doğmuş ve genç yaşında seyahat arzusunu yenemiyerek İstanbul'a gitmiş, bir zemanlar Dertli'nin riyaset ettiği (Tavuk pazarı) saz meclislerine karışmış, Abdulaziz'in sarayında âşıklar meclisinde onun meydanîliğini almağa muvaffak olmuştur.

Mikrası hicrile o zalim felek
Bana gam hırkasın biçtikten geru

Tahammül eylirken adu taşına
Kan karıştı gözlerimin yaşına
Felek himmetini çalsın başına
Ceyhunî dünyadan öçtükten geru

Bu son iki parçanın uzun bir destandan olduğu söylenmektedir . Maateessüf destanı eldeedemedim.

Halis Turgut
H. B. D. azasından (Tokat)

Meydanî, zamanının koyu taassubuna ısyan bayrağını çekmiş, hocalara bilhassa, idrak ettiği istibdat devrine bin türlü lânet okumuş, bir çok defalar idamdan kurtulmuştur.

Meydanî seksen sene yaşamış ve ömrünün sonuna kadar sazının düzenini bozmamış, mütemadiyen okumuş, mütemadiyen çalmıştır. Kendisinin Kastamonu'da hala yaşıyan eserleri bir divançe teşkil edecek kadar çoktur . İleride hepsini bir arada neşretmek üzere bunlardan şimdilik bir kaçını naklediyoruz:

İhtiyacımız yok abı engûre
Muhabbet meyinden kanıklarız biz
Ateşi aşkımız geldi zuhura
Anın için bağrı yanıklarız biz.

Yarın kuruldukta ol ruzi ceza
Anda beyan olur gizli macera
Ser verir bu sırrı etmeyüz ifşa
Ahtü ikrarına sadıklarız biz.

Muhabbet bezmine gel hicap etme
Sükûti lisan ol bir cevap etme
Fakir Meydanî'den içtinap etme
Âlemde zararsız Âşıklarız biz.

*

Zümrei aşıkın her kelamında
Evvelâ fesahat, belâgat gerek

Çün bu menzilgehin tahtgâhında
Şehriyarı aşktan işaret gerek.

Hakikat rahına bastınsa kadem
Rızayı rabbanî gözetle her dem
Feyzü kemalâtı isteyen adem
Ne'si emvareden feragat gerek.

Bir dilde ki vardır aşkın eseri
Meydanî köyünde olur ekseri
Pirler meydanına koyanları seri
Ahtü ikrarında sadakat gerek.

*

Mübtela ol bir saçı leylaya sen benden beter
Düş hemen mecnun gibi sahraya sen benden beter
Fehmedersin ol vakıt üftadenin ahvalini
Sal serin ey sevdiğim sevdaya sen benden beter
İnkisar etmem budur ancak niyazım her zeman
Aklü fikrin ver bütün yağmaya sen benden beter
Bul bana ettiklerin bir bir hüdadan ey püser
Dur rakiplerle muhal davaya sen benden beter
Çaresiz kal olmasın bir kimseden imdat sana
Bir tükenmez uğra var kavgaya sen benden beter
Yan yakıl sen nari hasretten dili "Meydanî" veş
İntisap et sakii sehpaya sen benden beter

*

Bir şuhu cihan afeti devran güler oynar
Canlar yakıcı cilveli canan güler oynar
Güldükçe güzel gül açılır gül yanağında
Nevreste fidan goncai handan güler oynar
Bin nazü edalarla eder meclise teşrif
Rerftarı şirin servi hıraman güler oynar
Eyler görenin aklını hep fikrini yağma
Emsali peri kâkülü reyhan güler oynar

* İSTANBUL'A AİT *

HALK İTİKATLARI

1 — Yeni bir elbise ilk defa giyilirken yakasına basmak lâzımdır. Aksi takdirde o elbise eskiyinciye kadar insan ağırlıktan ve sıkıntıdan kurtulamaz.

2 — Kesilen tırnak parçaları dağınık bir halde lâalettayin bir yere atılamaz, atılırsa üzerine basan kimse insana düşman olur.

3 — Dururken birdenbire vücudu ürperen kimseyi Azrail'in yokladığına itikat edilir.

4 — Bir kimse tanıdığına veya kendisine müteallik fena bir rüya görürse, uyandığı zaman « Hayırdır işallah » dedikten sonra « üç İhlâs, bir Fatiha » okuyarak sağına ve soluna üfler ve gördüğünü başkasına söylemezse, rüyası tahakkuk etmez.

5 — Bir kisme rüyasının devamı esnasında kan görürse, rüya kesilir.

Mestanemi dir yoksa ki ol gamzesi cadu
(Meydani) muhabbette nümayan güler oynar.

Talât Mümtaz
H. B. D. Kastamonu Muhabiri

6 — Bir kimse sokakta düşer ve bundan müteessiren hastalanırsa, hastayı kurtarmak için başvurulan çarelerden biri de, düştüğü yere « şerbet » denilen şekerli su dökmektir. Böylece hastaya zarar veren cinlerin ve perilerin tatmin edileceğine ve hastanın iyileşeceğine kanaat olunur.

7 — Bir eve ilk defa nakledildiği zaman bodrum katının köşelerine şerbet dökmek âdettir. Şerbet dükülürken « alın ağzınızın tadını, verin ağzımızın tadını » denir. Bu suretle evde mevcut cin ve peri gibi görünmez mahlûkların zararından ev halkı vikaye edilmiş olur.

8 — Geceleri sokağa kirli veya temiz su dökülemez. Dökmek mecburiyeti hasıl olursa « Destur » demek lâzımdır. Aksi takdirde dökülen sudan rencide olan cin ve perilerden zarar görmek ihtimali vardır.

9—Gece veya gündüz, fakat bilhassa geceleri çirkefe basmak, yahut çirkef üzerinden atlamak fenadır. Çirkefe basılır veya üzerinden atlanırsa cin ve peri lerin şerrine uğramak tehlikesi vardır.

10 — Geceleri, bilhassa gece yarısından sonra metruk viranelerden geçilmez. O vakitler cinler ve periler buralarda dolaşırlar ve yolcuya zarar verirler. Gece bu gibi yerlerden geçmek mecburiyeti hasıl olursa « Destur ya ahtı Süleyman » diyerek yürümek ve bu sözü beş on adımda bir tekrar etmek lâzımdır. Ancak o suretle cin ve peri tehlikesinden kurtulmak kabil olur. Çünkü cinler ve periler, yalnız insanlara değil, kurtlara, kuşlara ve bütün hayvanlara hâkim olan Hazreti Süleyman'a karşı « Bize isminle destur diyenlere zarar vermeyiz » diye teahhütte bulunmuşlardır.

11 — Üzerinde hiç beyaz tüy bulunmıyan siyah kedi tekin değildir. Böyle kediler hayvan şekline girmiş peri addolunur. Bunlar itilemez, döğülemez, aç bırakılamaz. Eğer böyle bir hakaret görürlerse ortadan kaybolarak bir gün zarar vereceklerine inanılır.

12 — Yanmış kömürlerden biri mangalda dik durursa, eve misafir geleceğine hükmolunur. Bu ateşi yatırmak misafiri koğmak demek olup günah sayılır.

Refik Cemil
H. B. D. azasından (İstanbul)

TONGAL KELİMESİ
HAKKINDA

- Gaferoğlu Ahmet Beyfendiye -

Nevruza tekaddüm eden son çarşamba akşamının Azeri Türkleri tarafından merasimi mahsusa ile ev haricinde ateşler yakarak üzerinden [gelsin sağlık, gitsin hastalık, hastalığım falana] diyerek atlandığını, bu suretle ateşin halas, yardım edici bir kuvvete malik olduğuna itikat edilmekte olduğunu ve buna Kence şehri halkı ile bazı civar kaza ahalisinin Tongal demekte olduklarını, bu kelimeye hiç bir Türk lûğatında tesadüf edemediğimizi Halk Bilgisi Mecmuasının yedinci nushasında yazıyor, bu âdet ve bu kelime hakkında çok güzel âlimane fikir ve mutalealar beyan ediyor, topladığımız malûmatı bildiriyorsınız.

Isparta'da bulunduğum sırada kasabaya iki saat uzak olan Ali köyü ahalisinden koyuncu, peynirci bir adamın ismine Tongal dediklerini öğrenmiştim. Belki de bu adam hâlâ sağdır. Demek ki Anadolu Türklerinden bazılarının adını Tongal koydukları vardır. Bu eskidenberi şark, Azeri Türklerile alakamız olduğunu ispata bir delildir.

Gene Isparta taraflarında altmışı geçik kırtış erkeklere de bazan Tangal derler.

Bundan başka Anadolumuzda bir nevi kayısı vardır ki buna tokaloğlu namı verilir, bunun da Tongal oğlundan tokaloğluna tebdil edildiği de hatıra gelir.

Tongal kelimesi donmak mastarından don emri hazırla kalmak masdarından kal emri hazırından mürekkep (donkal) olmak ihtimali de vardır, hastalığın başkasında donup kalması için ateş gecesine Donkal denildiği ihtimalide mevcuttur, nasıl ki tutkala tutkal, muşmulaya döngel diyorsak bunun da donkal olması muhtemeldir.

Evladı yaşamıyan kimseler yaşasın diye nasıl Yaşar, Ölmez Kabiralmaz, Durak, Duran, Durmuş gibi isimler koyarlarsa Donkal = ölme koymaları ihtimali de hatıra gelebilir. Isparta, Sandıklı, Afyon, Kütahya da paskalya günü sabahı erkenden

MARAŞ'TA

HALK ÂDETLERİ

H. B. D. İlim Encümenince tertip edilen sualler üzerine toplanmıştır.

8 - 31. Kânunsani. 1930

ÇOCUK HASTALIKLARI VE TEDAVİ SURETLERİ

1 § Çocuğu toprakla beslerler. Çocuğun altını değiştirdikleri zaman, bir kürek içinde ısıtılmış toprağı bezin içine koyarak çocuğu sararlar, çocuk defitabiî edecek olursa bu toprağa eder. Çocuk ne kadar çok idrar ederse o nisbette iyidir, çünkü toprak ıslandıkça çocuk kuvvet alır. Bu suretle öyle mütemadiyen bez yıkamağa hacet kalmadığı gibi aynı zamanda temizlik temin edilmiş olur. Çocuğu dört günde bir, sıcak zamanlarda iki günde bir banyo ederler, eğer hava soğuk olursa haftada bir banyo yaparlar. [Tarsus'lu Naime H.]

2 § Burç: Yedi yatağında iken Burç denilen bir hastalık olur. Çocuk sancılanır ve mütemadiyen ağlar, buna annesinin sancısı geçti derler. Bnnun için anason kaynatarak suyunu içirirler. [Hadiç H]

3 § Urfiye: Yedi günlükten kırk günlüğe kadar bebeklerin yüzlerinde pul pul yara hasıl olur. Bunun sebebi, loğusanın yedisi çıkmadan hariçten gelen cünüp veya âdet halinde bir kadının çocuğun yüzüne bakmasıdır. Bu hastalığın ilâcı

---

ateş yakarak üzerinden atlama âdetleri hâlâ bakidir. Şark Türklerinin söyledikleri sözleri söyliyerek atlarlar, bunun da eski Türklerden kalma bir âdet olduğu anlaşılıyor.

Hastalanan çocuklara nazar değmiş diye ateş üzerine üzerlik tohumu, kapı eşiği yongası, pabuç ökçesi parçası atıp dumanına tutmak, tüsülemek, kurşun, balmumu dökmek te ateşin halas, yardım edici bir kuvvete malik olduğuna, sihrî bir kuvveti haiz bulunduğuna dair olan eski Türk âdetlerinin halâ aramızda mevcut bulunduğunu pekâla göstermektedir. İşe yarar ümidile şu malûmatı zatı âlilerinin nazarı dikkatine arzetmeği münasip gördüm, hürmetlerimi sunarım beyim efendim.

M. Zeki
H. B. D. Konya Muhabiri

kepek banyosudur. [Değirmen dere'li Berrah H.]

4 § Sancı: Ekseriya çocuklar sancılanır ve ağlar. Bunun için yedi renkte ipek alıp hocalara okuturlar ve bu yedi renk ipeğe yedi düğüm yaparak çocuğun boynuna bağlarlar. [Emine H.]

5 § Uşak dolan, usturalık: Çocuğa inkibaz gelir, vücudu ateşlenir, gözleri kayar. Buna ilâç olarak bir usturayı ocaklı olana yazdırırlar ve çocuğun yastığı altına koyarlar. Çocuğu da merkebin palanına yatırırlar, anasının donunu ers olarak çocuğun başına örterler. [Tarsus'lu Naime H.]

6 § Barsak hastalığı : Bu hastalık pek küçük çocuklara ariz olur. Çocukta ishal başlar, medfuatının rengi ise koyu sarı yeşilimtıraktır. Bu, ilâcı bulunmıyan öldürücü bir hastalıktır. Bu hastalığa tutulan çocuklar ender olarak kurtulurlar. Her ihtimale karşı ilâç olarak « Hindistan cevizi » ni bir desti altına sürterek un gibi yaparlar. « Anason » ile « kim on » u kaynatarak Hindistan cevizini ilâve ettikten sonra süte karıştırıp çocuğa içirirler. Bir de gene « Hindistan cevizi » ni yeşil renkli bir çanak altında ezerek « Bezir yağı » nın içine koyar, yumuşak lokum şekeri kıvamında ufak parçalar halinde çocuğa yutturlar . [Değirmenderel'li Berrah H.]

7 § Kabakulak: Çocuklarda boğaz hastalığı olur, ateşlenir, boğazı şişer ve kızarır. Bunun başlıca ilâçlarından biri « turunç » u sıcak külde pişirerek ezmek ve iki tülbent arasına koyarak çocuğun boynuna sarmaktır. Yahut çocuğun boynuna « kurşun yağı » sürülür. Bu « kurşun yağı » eczaneden alınır. Buna « kurşun merhemi » de derler. [Tarsus' lu Naime H.]

8 § Boğmaca : Bir nevi öksürüktür. Bunun ilâcı çocuğu kasaba boğazlatmaktır. Usulü şu veçhiledir: kasabın babası da her halde kasap olması şarttır. Çocuk bir kasaba götürülür, kasap çocuğu yatırarak tıpkı bir kurban keser gibi bıçağın tersini boğazına bir kaç defa temas ettirir; sonra bu kasaptan « Fitme » kemiği[1]

[1] Fitme kemiği, hayvanın dizkapağı üzerinde bulunan yuvarlak bir kemiktir.

alarak çocuğun boynuna asarlar. Bu muamele çarşamba günü yapılmak lâzımdır.

9 § Dağlavuk : Çocuğun topukları ve oynak yerleri kızarır, vücudunu hararet basar. Buna ilâç olarak büyük bir yorgan iğnesini ateşte kızdırır lar, sonra çocuğun topuklarına kalın bakkal kâğıtlarından bir parça koyarak kızgın iğneyi bu kâğıda temas ettirmek suretile dağlarlar. Bunu yapanın ocaklı olması lâzımdır . Bu hastalıktan ekseri çoçuklar kurtulamazlar [Muallim Refia H.]

10 § Pamukçuk: Yedi yatağında iken çocuğun dili üzerinde hasıl olan bir nevi beyazlıktır. Buna « Sıcak ekmek girmiş, çocuk pamuklanmış » derler . Gûya fırından çıkan taze ve sıcak ekmek kokusundan olurmuş. Bunun için bir kara kedinin kuyruğunu tutarak çocuğun ağzına sürerler. [Naime H]

11 § Yedi yatağında çocuğun ağzında Pamukcuk olur. Bunun ilacı çamaşır çividini sütle karıştırarak çocuğun diline sürmektir. [Rahime H.]

12 § Anası çocuğa meme verirken yellenirse çocuğun ağzında Pamukçuk olur. Bunu geçirmek için kayın biraderine varan bir kadının, saçının ucunu eline alarak ince toz şekere batırıp çocuğun dilini silmesi lazımdır. [Elif Bacı]

13 § Kızıl yel : Çocuğun bazı yerleri kızarır. Buna ilaç olarak çocuğun arkasını ustura ile çizer, kan çıkarırlar, çizilen yere «tiryak, pekmez, nane»yi yekdiğerile karıştırıp sürerler. Biz ekseriya bir çocuk hastalandımı, hemen arkasını ustura ile hafifçe çizer, kan çıkarırız. Böyle kan çıkarmak çok iyidir, en fena hastalıkların önünü alır. [Tarsus'lu Refia H.]

14 § Kızıl yürük: Umumiyetle çocuklarda ve bazan büyüklerde hasıl olan bir şiştir. Ocaklı olan kadın veya erkek hocalara okuturlar. Bu hastalığa tutulanlar pek zor kurtulur, eğer kurtulursa muhakkak okumak sayesindedir. Bu hastalığa tutulanlara « Barutçu okuması olmuş » derler, okuyanlar da barutla okurlar . [Maraş'ta Muallim Refia H.]

15 § Oğlanlık: Bazı çocuklarda oğlanlık denilen bir hastalık olur, çocuk ateşlenir, bayılır ve gözleri tavana dikilir.

Bunun ilacı şudur: Çocuğunun bu hastalığa müptela olduğunu görür görmez annesi derhal donunu çıkarıp çocuğun yüzüne örter ve ters olarak çocuğun yüzüne doğru oturur. Bu tedbire derhal müracaat edilirse hastalık geçermiş.

Bu hastalığın sebebi korku ve nazardır, diğer bir ilâcı da şudur: Undan yaptıkları bir bulamaçı çocuğun beşiğinin etrafına koyarlar, tavayı da beşiğin altına ters yüzü kaparlar. Eğer odanın altı boş ise gidip kazarak bakarlar, beşiğin hizasında kazılan bu yerde kömür çıkarmış. Bunu aynen gördüğünü muallim Refia H. anlattı.

16§Çocuk bayılır, gözleri tavana dikilir. Oğlanlık denen bu hastalık çocuğa korku ve nazarla gelir ve ekseriya erkek çocuklarda olur. Çocuğunu bu halde gören ana derhal bir şey bağışlar, fakat bu bağışlama her halde bakıra müteallik olacaktır. Mesela: bir tencere, sahan veya tepsi vereceğim, der. Eğer çocuk iyi olursa ne bağışladısa verir. Çocuğu hastalıktan muhakkak kurtarmak için anasının donunu çıkarıp yüzüne kapamak lazımdır. [Elif Bacı]

17§Oğlanlık, korku ve nazarla gelen bir nevi bayılma hastalığıdır. Bazıları buna « Sara » diyorlar. İyileşmesi için hasta, hemen hocalara okutulur, hocalar albarlar, yani muska yazarlar. [Maraş'ın Kayışlı köyünden kırk beş yaşlarında Elif Bacı]

18§Çakmak - Alazlama : Bir nevi çıbandır. Bunu rastgele bir davarcıya (çoban) çakmak taşı ile çaktırırlar. Alazlıyan çobanın ismi Mehmet ve aslının yani babasının da çoban olması şarttır. [Naime H.]

19 § Tertekleme : Çocukta nöbet olur, teneffüsü güçleşir. Çocuğun burnuna bir şey kaçmış diye bir kamışın içine zeytin yağı koyarak burun deliğinden üflerler. Bu kamışın ismine de «tertek» derler. Çocuk ya aksırarak açılır, yahut ölür. [Elif Bacı]

20 § Sarılık : Yeni doğan çocuk sarılık olursa, alnına bir sarı yağlık bağlarlar ve « Celıre » denilen bir nebatı kaynatıp suyile çocuğu çimdirirler [Emine H.]

21 § Sarılık için kaşlarının ortasından çizerek kan çıkarırlar,

sonra bu kanı bir çöple gözlerine sürme gibi çekerler. Bir de dudağın iç ve üst tarafından toplu iğne başı kadar ufak bir et parçası keserler. [Muallim Şaziye H.]

22 § Kırk basma: İki kırklı kadın karşı karşıya getirilirse yekdiğerinin çocuklarını alırlar ve biri birilerine dikiş iğnesi verirler, sonra öpüşerek otururlar. Böyle yaparlarsa hiç birini kırk basmaz. [Fadime Bacı]

23 § Bir çocuğu kırk basarsa bakire bir kızın âdet bezini yakarlar, külünü suyun içinde halledip çocuğu bu su ile yıkarlar. Bazan da bu külü bala karıştırıp çocuğun vücuduna sürerler [Tarsus'lu Refia H.]

24 § Kırk basan çocuk için yedi kabristandan toprak alırlar, bu toprağı suya koyup çocuğu yıkarlar. Kırklı iki kadın karşılıklı dikiş iğnesi değiştirirler ve kırk türlü ot ile çocuklarını banyo ederler.

Kırk basan çocuğu «Elbeşti» dedikleri tabakhane suyu ile yıkarlar, sonra kabristana götürüp yatırırlar, «Alın çocuğu verin çocuğumu» derler. Kabristanda yatan çocuk ağlarsa iyidir, şayet sesi çıkmazsa o çocuğun iyi olmıyacağına, muhakkak ölececeğine itikat edilir. [Tarsus'lu Naime H.]

25 § Bazı kırklı çocuklarda bir nevi yeşilimtırak ishal olur. Buna ilaç olarak ateşli külde patlıcanı pişirirler, iyice ezerler, üzerine Havlican dökerek çocuğun köbeğine korlar.

Bazı kırklıların karnı da şişer. Bu şişliği izale için «Bastık» (buna «yazma»da derler ki üzüm pestilidir) üzerine «tiryak» sürerek çocuğnn karnına yapıştırırlar. [Değirmen dere'li Berrah H.]

26 § Bir çocuğu kırk basarsa, çocuğu anasının yakasından içeri atıp yere düşürürler. Diğer bir kadın hemen bağırır:

— Aman bir çocuğumuz oldu. Diğer bir kadın da çocuğu yerden kapar.

Bir terazi ve tezek hazırlarlar, çocuğu terazinin bir gözüne yatırıp, diğer gözüne ağırlığınca tezek koyarak tartarlar, sonra bu tezeği büyük bir suyun içine atarlar, ve « bu tezek suyun içinde nasıl kabarır şişerse benim çocuğum da öyle şişmanlasın » derler. [Şerif H.]

27 § Bir çocuğu kırk basarsa ocaklı kadınlar tarafından şu merasim yapılır: Çamaşır kazanının içine bir mıktar su ile « kökerçile » denilen bir nebat koyarlar, ılık olan bu suyun, yani kazanın içine çocuğu boğulmıyacak bir tarzda bırakırlar. Kazanın altında bir iki çalı çırpı yakarlar. Birisi sorar :

— Abav gele ne pişiriyon? (Aman bu ne, ne pişiriyorsun ?)

— Çocuk eti pişiriyorum.

— Çocuk eti pişer mi kime?

— Çocuk da kırk basar mı kime ?

Bu muhavere üç defa tekerrür eder, sonra çocuğu kazandan çıkarırlar ve gömleğini değirmenin suyuna atarlar. Bu merasim üç çarşamba ara veirlmeden icra edilir. [Şerif H.]

24 § Kırk basmaya « Tehner » denen nebat ile birlikte ceviz yaprağı, kırk türlü ot ve üç adet sakızkabağı kaynatırlar, henüz ılık iken çocuğu bu su ile yıkarlar . Diğer malzeme ile birlikte kaynatılan kabakları ezmeden suyun içinden alırlar. çocuğu yıkadıktan sonra ayaklarını bir araya getirip arka üstü yatırırlar, kabakların ikisini çocuğun kasıklarına, birini de yanyana olan ayaklarının tabanlarına koyup sararlar Üç gün devam edecek olan bu ameliye esnasında çocuğa su yerine mütemadiyen katran suyu içirirler.

Bunu anlatan hanım Tarsus'ludur. Tarsus'ta iken çocuğunu kırk basar, türlü ilaclar yaparlar, hiç birinden fayda görülmez, çocuk canlı cenaze haline gelir. Bir gece : «böyle çocuğum ölecek mi yarap, nedir bu hal, benim başıma geldi » diye ağlar, aptest alıp dua ederek yatar ve uykuya dalar. Rüyasında ihtiyar, beyaz sakallı bir derviş gelir; « kızım niçin bu kadar müteessir oluyorsun, çocuğun yaşıyacak, fakat benim dediklerimi unutmadan yaparsın » der ve ilacın terkibini tarif eder: «kırk türlü ot topla, biraz tehner bul, ceviz yaprağıda ilave et, üç tane de sakız kabağı koy, hepsini suyun içinde kaynat, su ile çocuğu yıka, kabakları kasıklarına ve tabanlarına koy, su yerine de katran suyu içir, fakat buna sıra ile hergün taze kaynatarak

üç gün devam edeceksin, biiznillahi teala çocuğun iyi olur.» der ve kaybolur. Kadıncağız uyanır oyanmaz rüyayi başkasına nakleder; ertesi sabah derhal lazım olan şeyleri tedarik ederek bu tertibi üç gün yapar. «Dördüncü gün çocuğun rengi geldi, on beş gün sonra bir şeyi kalmadı, bilhassa herkese bunu hararetle tavsiye ederim» dedi.

24 § Madası dönmüş : Bir çocuk hastalanır, memeden kesilir, sütü çıkarırsa « Madası dönmüş » [Midesi bozulmuş] derler. Paryavşanı denilen otu su içine koyarak biraz sabunla çocuğun evvela ellerini, yüzünü, karnını, sonra da arkasını bu suyla yıkarlar, liğenin içinde toplanan suyu dört yol ağzına dökerler. Bu usul Kilis'te cari imiş [Kilis'li Naime H.]

25 § Gece yanığı : Vücutta yaraya benzer çıbanlar olur; hemen Mehmet ismindeki adamın evinden üç parça şey ister: zeytin yağı, Pamuk, Un Bunlar yedi evden toplanır, her ev sahibinin ismi Mehmet olacaktır. [Zaten Maraş'ın erkeklerinden çoğunun ismi Mehmet'tir]

Bunlar toplandıktan sonra hastanın başı üzerinde yatsı zamı bir tepsi tutulur, bu tepsinin içinde, toplanan unla hamur yuğururlar, hamur fincan şekline konur, bunun içine toplanan zeytin yağı doldurulur ve gene toplanan pamuktan fitil yapıp yağın içine bırakılır, bozulmasın diye tepsile dört yol ağzına götürülerek hamurdan fincan, fitili yakılmak suretile terkolunur ve arkaya bakılmadan dönülür. [Muallim Şaziye H.]

26 § Diş : Çocuğun tepesine Bıngıldak derler, bu yumuşak yere sabun uapıştırırlar, çocuğun takyesine de köpek dişi takarlar, çocuğun dişini ilk defa kim görürse yavruya bir şey bağışlar.

27 § Dirnan : Altı aylık olmadan çocuğun tırnağı kesilemez, eğer kesilirse hırsız olur. Bunun için altı ayın hitamında çocuğun elini babasının cebine sokturururlar, ondan sonra tırnağnı keserler. (Muallim Refia H.)

Müşfika Abdülkadir

Alman Halk Bilgisi takvimi — Derneğimize gelen neşriyat arasında «Alman Halk Bilgisi atlası» cemiyetinin merkez hey'eti müdürü Dr. Fritz Boehm tarafından neşredilmiş olan « Alman Halk Bilgisi takvimi » altı zarif ve faydalı bir masa takvimi vardır. Bir senedeki haftaların adedi kadar yaprağı olan bu takvimin her sayfasında Alman Halk Bilgisine ait çok nefis bir surette basılmış bir resim ve resimlerin altında en çoğu on beş satırı geçmiyen, fakat pek faydalı malûmatı havi olan yazılar vardır. Resimler ve yazıların başlıcaları Alman halk kıyafetine köy ve köy evleri tiplerine, muhtelif mahallerde muhtelif merasime Alman halkının san'at, dinî ve içtimaî âdetlerine, ev eşyası, falcılık gibi işlerdeki iptidaî zihniyet ve telekkisine ve eserlerine teallûk etmektedir. Meselâ meşin üzerine iptidaî şekilde kabartma usulile yapılmış ve günleri, bayramları muhtelif timsallerle gösteren köylü takvimi; karnaval maskeleri, beşikler, çocuk bereketine hizmet ettiği için düğün hediysi olarak verilen Leylek heykali, darbımesellerin temsilî resimleri, dinî ve içtimaî timsalleri havi bayraklar, hurafelere ait resimler, asalar, büyük taşlardan oyma tek parça salipler, Arı kovanları, çok zarif ve ince şekilde süslenmiş kâğıtlar üzerine kalp şeklinde çizilen yerlere yazılmış aşk vecizeleri, elinde bir sepet taşıyan bir hizmetçiyi temsil eden bir resimle süslü dolap kapağı, kâğıttan makasla oyulup yapılmış şekiller, cenaze çelenkleri, mezar taşları, tandır, noel şamdanları ve oyuncaklar ve saire bu meyandadır.

Takvimi neşreden Dr. Fritz Boehm yazdığı mukaddemede diyor ki:

«Alman Halk Bilgisi» tahsil ve tedris müesseselerinin dar odalarından taştı ve son zamanlarda halk muhitlerine yayıldı. Yurt sevgisi ve onun hususiyetleri hakkındaki alaka, masal, menkabe, türkü, ahlak, âdet ve itiyat gibi kökü halkta olan şeyleri aramakdaki zevk,

bu ilmin halkın aslı ve cevheri hakkındaki esasları tespit etmek gayesini gözettiğinin idrak edilmesi, kendisine halk tabakası arasından çok taraftar kazandırdı. Bu vadideki edebiyat ölçüsüz bir surette artıyor, teşkil edilen cemiyetler, neşrolunan mecmualar darülfünunlara, büyük küçük tedris müesseselerine ve halk mekteplerine seneden seneye daha ziyade nufuz ederek Halk Bilgisi için mühim bir vazife ifa ediyorlar.

Bu takvim Halk Bilgisi ilmine yeni taraftarlar kazanmak ve eski taraftarlarının yeni gayretlerine vesile olmak gayesini gözetiyor. Halk Bilgisine ait bitmez ve tükenmez intıbalardan pek az bir kısmını tasvir eden bu takvim tuttuğu yolda muvaffak olursa gelecek seneler daha zengin ve mütekâmil bir halde intişar edecektir.

Bundan başka bu takvim, Almanya'nın her tarafında halk muhiplerinin elinde bulunarak onların « Alman Halk Bilgisi Atlası» unvanı altında meydana çıkacak olan büyük esere yardım etmiş olmalarına delalet edecektir. Çünkü takvimde neşredilen resimler ve yazılar mezkûr eserin hazırlanması için gönderilen sual varakalarındaki meselelerle alâkadar olarak seçilmiştir

Şu küçük hülasa Alman'yada Halk Bilgisi faaliyetinin ne kadar genişlemiş olduğuna dair bir fikir verir, zannederiz.

Alman Halk Bilgisi Müzesi. Derneğe gelen neşriyattan diğer biri de Berlin hükûmet müzesi tarafından te'sis edilmiş olan Halk Bilgisi müzesinin yeni kataloğudur. Alman'yanın her tarafından toplanıp gelmiş olan eşya hakkında kısa fakat faydalı malûmat veren ve bir de müze dairesinin planını ve resimlerini ihtiva eden bu katalog o kadar muntazam tertip edilmiş ki okuma bilen her hangi basit bir adam bile bu kataloğ sayesinde müzeyi alâka ve zevk ile gezebilir.

E. Ş.

Trabzon, Rize, Gümüşhane, Bayburt, Erzurum, Erzincan, Hasankale, ve muhitlerinde yapılan birinci ilmî seyahat hakkında

RAPOR

Halk Bilgisi Derneği namına Şarkî Anadolu'da tetkikatta bulunan Dernek İlim Encümeni azasından ve Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Abdülkadir Beyin seyahatine dair verdiği RAPOR yakında malzeme külliyatı arasında neşrolunacaktır. Rapor'un muhteviyatını teşkil eden başlıca maddeler şunlardır:

Şarkî Anadolu'da Ev teşkilatı, Ocak ve Ateş, Ziraate müteallik halk âdet ve itikatları, Çobanlığa ve hayvanlara müteallik halk âdet ve itikatları, Hayvan hastalıkları ve tedavi usulleri, Loncalar, Halk takvimi, Mahallî San'atlar, Halk ölçüleri, Ziyaretgâhlar, Yatırlar, Mübarek yerler, Düğün âdetleri, Çocuk terbiyesine müteallik an'aneler; Aile, Ölüm, Defin, Taziye, Coğrafî isimler Yağmur duası, Kürekkemiğine ait hurafeler ve an'aneler, Muhtelif ve müteferrik hurafeler, Halk tedavisi, Çoban türküleri v. s.

Abdülkadir Bey yukarıda yalnız isimleri yazılan muhtelif Halk Bilgisi malzemesini büyük bir itina ile toplamış, bunları usulüne tevfikan tasnif ve tertip etmiştir. Derneğin birinci ilmî seyahatinin neticelerini muhtevi olan bu kıymetli ve mühim eserde ayrıca, tetkik seyahatlerinde Dernekçe takip olunan usul ve maksat ve ilk seyahatte kazanılan semere ve tecrübeler hakkında Mehmet Halit Bey tarafından yazılan bir mukaddeme de vardır. Arkadaşlarımıza şimdiden tavsiye ederiz.